

Λαϊκισμός: Μία εισαγωγή

Παρασκευή 15 Φεβρουαρίου 2019

Του Κυριάκου Αθανασιάδη

Η σειρά Μικρές Εισαγωγές [των Εκδόσεων Παπαδόπουλος](#), υπό τη διεύθυνση του Μπάμπη Παπαδημητρίου, περιλαμβάνει βιβλία αναφοράς, γραμμένα από κατεξοχήν ειδικούς, για θέματα άμεσου ενδιαφέροντος: ουσιαστικά, για τα θέματα που απασχολούν σε καθημερινή βάση έναν ενημερωμένο και ανήσυχο πολίτη — όλους εμάς. Τελευταίος τίτλος της σειράς είναι ο «Λαϊκισμός» του Άγγελου Χρυσόγελου (ερευνητή σε ζητήματα, ακριβώς, λαϊκισμού, αλλά και διεθνών σχέσεων, στο Global Populism Cluster του Weatherhead Center for International Affairs του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ), ένα βιβλίο που συνιστούμε να διαβαστεί από όσους θέλουν μία καλή εισαγωγή στο φαινόμενο του λαϊκισμού, όλες τις πτυχές της συζήτησης, στοιχεία — κυρίως αυτό— αλλά και μία άλλη ματιά, πιο σύνθετη και πιο πλήρη από τις συνήθεις και, αν μας επιτρέπεται, πιο διαφορετική, μακριά από την προχειρότητα του καθημερινού δημόσιου διαλόγου. Μια ματιά που θα εγείρει συζητήσεις και θα μας κάνει όλους να σκεφτούμε: να «αναστοχαστούμε», για να χρησιμοποιήσουμε μία έκφραση του συρμού. Και, νομίζουμε, αυτό είναι το βασικό — να κλονίζονται κάπως οι πεποιθήσεις μας.

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

Το βιβλίο, που είναι μικρό και εύχρηστο, ένα εγχειρίδιο, είναι χωρισμένο στην Εισαγωγή και σε τέσσερα εκτενή κεφάλαια: «Τι είναι και τι δεν είναι λαϊκισμός», «Ο λαϊκισμός στην Ευρώπη», «Ο λαϊκισμός στον κόσμο», «Συμπεράσματα από τη συγκριτική ανάλυση του λαϊκισμού». Στο τέλος, όπως και σε κάθε βιβλίο της σειράς, παρατίθεται Ενδεικτικός βιβλιογραφικός οδηγός, με προτάσεις για περαιτέρω μελέτη: για τον λαϊκισμό ως έννοια, για τον λαϊκισμό στην Ελλάδα, για τη λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά στην Ευρώπη, για τη λαϊκιστική αριστερά στην Ευρώπη, για τον λαϊκισμό στις ΗΠΑ και για τον λαϊκισμό στον υπόλοιπο κόσμο.

Σκοπός του βιβλίου, κατά τον συγγραφέα του:

...είναι η καλύτερη κατανόηση του φαινομένου και, κυρίως, η ικανότητα διαχωρισμού αυθεντικά λαϊκιστικών φαινομένων από φαινόμενα που συνηθίζουμε να αποκαλούμε «λαϊκιστικά», χωρίς όμως αυτά να ανταποκρίνονται σε όλα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την έννοια του λαϊκισμού. [Η] εμφάνιση του λαϊκισμού είναι ένα σύμπτωμα βαθύτερων διαδικασιών που περιορίζουν την ικανότητα των πολιτικών συστημάτων να αντιμετωπίσουν και να ικανοποιήσουν επαρκώς νέες ανάγκες και αιτήματα των πολιτών. Υπό αυτή την έννοια, ο λαϊκισμός δεν είναι εξ ορισμού κάτι «καλό» ή «κακό», αλλά ένα δομικό στοιχείο της πολιτικής που αναδύεται ως συνέπεια αναπόφευκτων αντιφάσεων και ελλείψεων που όλα τα δημοκρατικά αντιπροσωπευτικά συστήματα αντιμετωπίζουν κάποια στιγμή.

Στο παρόν σημείωμα θα αντλήσουμε και θα παραθέσουμε τρία μικρά αποσπάσματα από το βιβλίο σχετικά μόνο με την Ελλάδα, για ευνόητους λόγους. Τα θεωρούμε πολύ χρήσιμα.

1. Λαϊκισμός, αντιμνημόνιο, ευρωσκεπτικισμός:

Στα χρόνια της κρίσης και της διαιρετικής τομής μεταξύ μνημονίου και αντιμνημονίου ανέκυψε στην Ελλάδα η τάση να ταυτίζεται (πάλι με καταγγελλτική διάθεση) ο

λαϊκισμός με τον ευρωσκεπτικισμό, ο οποίος με τη σειρά του επί χρόνια θεωρούνταν στην Ευρώπη κυρίως ταυτισμένος με την (ακρο)δεξιά. Και εδώ όμως η ταύτιση δεν είναι απόλυτη. Ενώ σχεδόν όλοι οι λαϊκιστές σε Ελλάδα και Ευρώπη είναι και ευρωσκεπτικιστές (καθώς η ΕΕ ταυτίζεται με τις ελίτ), όλοι οι ευρωσκεπτικιστές δεν είναι απαραίτητως και λαϊκιστές. [...] Είναι επίσης εξαιρετικά σύνηθες στην Ελλάδα ο λαϊκισμός να ταυτίζεται με ανεύθυνες δημοσιονομικές πολιτικές («παροχές») σε συνδυασμό με πολιτικές πελατειακών σχέσεων («προσλήψεις», «διορισμοί»). Κάποιοι ερευνητές προέβλεψαν το επιχείρημα ότι η λογική του λαϊκισμού, με την εξύψωση και την αποθέωση του λαού εις βάρος των ελίτ, προσιδιάζει και διευκολύνει τις πελατειακές σχέσεις, εφόσον αυτές δομούνται και δικαιολογούνται πάνω στην απόρριψη της αξιοκρατίας και της επιβράβευσης αντικειμενικών προσόντων.

Η ταύτιση λαϊκισμού και πελατειακών σχέσεων υπό αυτό το πρίσμα ήταν ιδιαίτερα έντονη στα χρόνια του ΠΑΣΟΚ τη δεκαετία του 1980, όταν η ρητορική αποθέωση του λαού δικαιολόγησε μια πολιτική επέκτασης του δημόσιου τομέα μέσω προσλήψεων μελών του κόμματος. [...] ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία είχαν συγκλίνει γύρω από ένα «εκσυγχρονιστικό» και «φιλοευρωπαϊκό» προφίλ απορρίπτοντας ρητορικά τον λαϊκισμό, στην πράξη όμως το μεν ΠΑΣΟΚ συνέχισε, η δε Νέα Δημοκρατία προσηλυτίστηκε στην πρακτική κρατικών εξυπηρετήσεων (κυρίως προσλήψεων) κομματικών πελατών, έστω σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με το κύμα της δεκαετίας του 1980. [...] Επίσης, ο λαϊκισμός στην Ελλάδα θεωρείται συχνά συνώνυμος με τον πολωτικό και διχαστικό λόγο. Κατηγορούνται, δηλαδή, ως λαϊκιστές αυτοί οι οποίοι κατασκευάζουν ρητορικά και καλλιεργούν βαθιά ρήγματα μεταξύ των πολιτών και απονομιμοποιούν τους αντιπάλους τους. Υπό αυτή την έννοια, ο λαϊκισμός θεωρείται ασύμβατος, ακόμα και επικίνδυνος για τη λειτουργία της δημοκρατίας, καθώς οι λαϊκιστές που έρχονται στην εξουσία θέλουν να απομονώσουν και να απονομιμοποιήσουν την αντιπολίτευση ως «εχθρό του λαού».

2. Λαϊκισμός, εθνολαϊκισμός και Αριστερά:

Πολλή συζήτηση έχει γίνει στην Ελλάδα μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ για τον λεγόμενο «εθνολαϊκισμό». Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε ευρέως το 2015 [...] για να περιγράψει το ιδεολογικό αποτύπωμα ενός φαινομενικά ετερόκλητου κυβερνητικού συνασπισμού ενός λαϊκιστικού κόμματος της αριστεράς και ενός λαϊκιστικού κόμματος της δεξιάς. Με τον όρο «εθνολαϊκισμός» κάποιοι (κυρίως κεντροαριστεροί) αντίπαλοι της κυβέρνησης Τσίπρα θέλησαν να αποδώσουν την αντίφαση που θεωρούσαν ότι υπήρχε στο να χρησιμοποιεί ένα ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα εθνικιστικά-πατριωτικά συνθήματα και να καλλιεργεί την αντιπαράθεση της Ελλάδας με την ΕΕ. Για αυτούς τους επικριτές η σύμπραξη του ΣΥΡΙΖΑ με τους ΑΝΕΛ αποδείκνυε ότι ο λαϊκισμός (ο κοινός παρονομαστής μεταξύ των δύο κομμάτων) είναι σχεδόν απαραίτητα ένα φαινόμενο δεξιόστροφο, κυρίως επειδή έρχεται πάρα πολύ κοντά με τον εθνικισμό. [...] Από αυτή τη σκοπιά, ο «αριστερός λαϊκισμός» αποτελεί οξύμωρο εφόσον η αυθεντική αριστερά δεν μπορεί παρά να απορρίπτει εθνοπατριωτικές και αντιδιεθνιστικές (π.χ. ευρωσκεπτικιστικές)

πολιτικές, όπως αυτές που η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ ακολούθησε το πρώτο εξάμηνο του 2015. Ο χαρακτηρισμός του ΣΥΡΙΖΑ ως εθνολαϊκιστικού κόμματος υπονοούσε, λοιπόν, ότι η σύγκρουση με την ΕΕ ήταν περισσότερο απότοκο της λαϊκιστικής παρά της αριστερής ταυτότητας του κόμματος και, κατ' επέκταση, ότι ο λαϊκισμός ως ιδεολογία της λαϊκής-εθνικής κυριαρχίας είναι ένα φαινόμενο εγγενώς «δεξιού» χαρακτήρα.

Ως όρος ο εθνολαϊκισμός είναι χρήσιμος γιατί στρέφει την προσοχή στο γεγονός ότι ο λαϊκισμός, καθώς μιλάει εξ ονόματος του «κυρίαρχου λαού», όντως έχει μια στενή συνάφεια (αν και όχι ταύτιση!) με τον εθνικισμό, ιδιαίτερα μέσα σε ένα περιβάλλον παγκοσμιοποίησης και (στην Ευρώπη) εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με αυτή την έννοια, η λαϊκιστική αριστερά έχει, όντως, έναν πιο εθνοκρατικό χαρακτήρα από τη διεθνιστική, ριζοσπαστική, οικολογική, κινηματική κλπ. αριστερά. [...] Από την άλλη, το υφέρπον επιχείρημα ότι ο λαϊκισμός είναι απαραίτητα ένα δεξιόστροφο φαινόμενο, ή ότι η λαϊκιστική αριστερά δεν είναι «πραγματική αριστερά» λόγω της έμφασης στον εθνικά οριζόμενο λαό, είναι προβληματικό.

Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε, ο λαϊκισμός έχει τόσο δεξιές όσο και αριστερές εκφάνσεις. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο λαϊκισμός επέτρεψε στον ΣΥΡΙΖΑ να διευρύνει την επιρροή του στη βάση μιας ατζέντας που συνδύαζε οικονομικά αιτήματα (το τέλος της λιτότητας) με την υπόσχεση αποκατάστασης της λαϊκής κυριαρχίας στο πλαίσιο μιας ολοένα και πιο παρεμβατικής διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αν όμως δεχτούμε ότι το αίτημα ανατροπής της λιτότητας ήταν η λυδία λίθος του λαϊκιστικού κύματος που παρέσυρε την ελληνική πολιτική μεταξύ του 2010 και του 2015, τότε η ταυτότητα του ΣΥΡΙΖΑ ως αριστερού κόμματος ήταν καίριας σημασίας για να μπορέσει το κόμμα αυτό να εκφράσει με αξιοπιστία και άλλα λαϊκά αιτήματα. Η επιτυχία του ΣΥΡΙΖΑ, επομένως, οφείλεται στον συγκερασμό λαϊκισμού και αριστεράς, όχι στον παραγκωνισμό της δεύτερης από τον πρώτο.

3. Λαϊκισμός, ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ:

[Τ]όσο ο ΣΥΡΙΖΑ όσο και οι ΑΝΕΛ ήταν ξεκάθαρα λαϊκιστικά κόμματα όταν αναδείχτηκαν ως οι κύριες φωνές εναντίον του μνημονίου και της λιτότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης του ευρώ. Το πρώτο εξάμηνο της από κοινού διακυβέρνησής τους, το 2015, υπήρξε επίσης ένα τυπικό παράδειγμα λαϊκιστικής διακυβέρνησης, όταν η εκπλήρωση της λαϊκής κυριαρχίας θεωρήθηκε ότι περνούσε μέσα από την κατά μέτωπο αντιπαράθεση με την ΕΕ σε μια πλειάδα θεμάτων (όχι μόνο στην οικονομία, αν και αυτό ήταν προφανώς το βασικότερο). Μετά τη συνθηκολόγηση του καλοκαιριού του 2015, όμως, μπορούν ακόμα ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ να θεωρηθούν λαϊκιστικά κόμματα; Κάποιοι θα έλεγαν πως ναι, με δεδομένο ότι διατηρούν ακόμα στοιχεία της διχαστικής και αντισυστημικής ρητορείας τους. Με βάση όμως την τρίτη διάσταση του ορισμού του λαϊκισμού που προτείνουμε εδώ, θα λέγαμε ότι μετά τον Ιούλιο του 2015 αυτά τα δύο κόμματα δεν είναι λαϊκιστικά.

Ακόμα και αν λάβουμε υπόψη μας την προβληματική σχέση της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ με θεσμούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας όπως η δικαιοσύνη, αυτό αφορά πια περισσότερο εσωτερικούς ανταγωνισμούς μέσα στο σύστημα εξουσίας παρά την αυθεντική προβολή εκ μέρους αυτών των κομμάτων λαϊκών αιτημάτων. Μετά τον Ιούλιο του 2015 οι ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ παίζουν ακριβώς τον ρόλο διαμεσολάβησης και προώθησης των «υπεύθυνων» πολιτικών που επιτρέπουν στο ελληνικό κράτος τη συμμετοχή και αναπαραγωγή του μέσα από τη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, έστω και αν αυτή γίνεται με τίμημα την απορρόφηση πόρων από την κοινωνία. Έχουμε, επομένως, εδώ την πλήρη αντιστροφή της λαϊκιστικής λογικής, η οποία κανονικά θέτει σε πρώτο πλάνο τα συμφέροντα του λαού έναντι του κράτους. Αν και είναι κοινός τόπος να κατηγορείται σήμερα η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ για «λαϊκισμό», πιστεύουμε ότι αυτός ο όρος περισσότερο περιγράφει εν είδει πολεμικής φαινόμενα εμπρηστικής ρητορικής, διαφθοράς και ευνοιοκρατίας παρά αποτυπώνει την πραγματικότητα με εννοιολογικά συνεπή τρόπο.

Στη σειρά Μικρές Εισαγωγές κυκλοφορούν ήδη 17 τίτλοι. Είναι όλοι τους χρήσιμοι, ευκολοδιάβαστοι, και καθόλου «πρόχειροι». Για την ακρίβεια, το ακριβώς αντίθετο.

Συνέχεια στη σελίδα του βιβλίου: <https://goo.gl/Rve8qU>